

BOYACIOĞLU'NUN “ANÂSIR-I ERBA'Î” ADLI MESNEVÎSİ

Sebahat DENİZ*

ÖZET

Anâsır-ı erbaâ, âlemin yaratılışında önemli rol oynayan “toprak, hava, su ve ateş” için kullanılan bir terimdir.

Klâsik Türk edebiyatında anâsır-ı erbaâ gerek manzum veya mensur olarak müstakil şekilde karşımıza çıkmakta, gerekse beyitler içinde mazmun halinde veya teşbih, istiare, tenâsüp gibi sanatlarla sıkça kullanılmaktadır.

Bu makaleye konu olan eser de manzum olarak (mesnevî nazım şekliyle) kaleme alınmış müstakil bir eserdir. Müellifi Boyacıoğlu'dur. Yazıldığı tarih belli olmamakla beraber 15. yüzyılda yazıldığı tahmin edilmektedir. Eser 224 beyitten müteşekkildir.

Eserde anâsır-ı erbaânın özellikleri ve bu özelliklerin insan yapısındaki mukabilleri anlatılmaktadır. Ahlâkî, didaktik bir eserdir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Anâsır-ı erbaâ, toprak, hava, su, ateş, Boyacıoğlu, mesnevi, 15.yüzyıl

Arapça bir kelime olan “anâsır”, lûgat manâsıyla “asıl, kök, ...” anlamına gelen “unsur” kelimesinin çoğuludur. Yine Arapça bir kelime olan ve “dört” anlamına gelen “erba'â” kelimesi ile terkip yapılarak özel bir anlam kazanmıştır. Bu terkip âlemin yaratılışında var olan dört temel unsuru ifade etmekte olup bunlar; toprak, su, hava ve ateştir.

“Âlem-i ecsâm” (eflâk, erkân ve müveledât)ın erkân kısmını teşekkül eden bu dört unsur, yapıları bakımından bazı özelliklere sahip olup bu özellikleri ile insanların karakter ve mizaçlarına da hâkimdir. Bunlardan ateş, kuru ve sıcak (yâbis ve hâr), hava, sıcak ve rutubetli (hâr ve râtıb), su, rutubetli ve soğuk (râtıb ve bârid), toprak ise soğuk ve kuru (bârid ve yâbis)dur.¹

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Emine Kavlu, *Fuzulî Divânı'nda 'Anâsır-ı Erba'â*, M.Ü.T.A.E., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s. 3.

Âlemin var oluşuyla ilgili olarak felsefede de yer alan dört unsur, Eski Yunan felsefesinden İslâm düşüncesine aktarılmıştır. İslâm filozofu İbni Sînâ'da en son şeklini bulan unsurlar teorisine göre varlıkların oluş ve bozulmalarının sonucunda dört ana madde bulunmaktadır.²

Eski âlimlere göre bu dört unsurun mûsikî ve astronomi gibi ilimlerle de ilgisi vardır. Eski astronomide burçlar, bu unsurlara göre üçer üçer gruplandırılmıştır. Bunlar, şu şekilde sıralanabilir:

Ateş üçlüsü (müsellese-i nâriye): Hamel (Kuzu), Esed (Arslan), Kavs (Yay)

Toprak üçlüsü (müsellese-i türâbiye): Sevr (Boğa), Sünbüle (Başak), Cedy (Oğlak)

Su üçlüsü (müsellese-i âbiye): Seretân (Yengeç), Akreb, Hût (Balık)

Hava üçlüsü (müsellese-i hevâiye): Cevza (İkizler), Mîzân (Terazi), Delv (Kova)³

Yine eskilere göre dokuz gök, insana nazaran baba; anâsır-ı erbaâ ise ana mesabesindedir.

Bunların izdivacından ise üç çocuk (mevâlid-i selâse) yani cemâdât, nebâtât ve hayvanât meydana gelmiştir.⁴

Mutasavvıflara göre ise dört unsur ile nefsin dört mertebesi arasında ilgi kurulmaktadır. Bunlara göre, nefs-i emmârenin hâkimi ateş, nefs-i levvâmenin hava, nefs-i mülhimenin su, nefs-i mutmainnenin hâkimi ise topraktır.

Edebiyatta ise anâsır-ı erbaâ, mısralar arasında mazmun halinde veya tenasüp yoluyla çokça kullanıldığı gibi manzum eserlerin içinde bir bölüm halinde de karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki beyitler bu emsaldendir:

Ger olsa kahrına mazhar 'anâsır u eflâk
Nikâh 'akdin üzer ümmehâtndan âbâ (Fuzûlî)

² H. Bekir Karlığa, "Anâsır-ı Erba'â" mad., *DİA*, c. 3, s. 149.

³ *Mecmu'â-i Mûsikî*, Süleymâniye Kütüp., Ali Nihad Tarlan Bl., nr. 81, yk. 74a.

⁴ İlyasoğlu Mercimek Ahmed, *Kâbusnâme Tercümesi*, Haz: Orhan Şâik Gökyay, İstanbul 1944, s. 371-372.

Yere yağmur yerine yağdıra od
Göge çıkarsa yel gubârımdan (Şeyhî)

Bestedir birbirine çenber-i dolâb-ı vücûd
Murtabid biribirine bâd ile hâk âteş ü âb (Nâbî)

Sun'unu izhâr edip azdâda verdi imtizâc
Etdiler âmîziş âb u âteş ü bâd u türâb (Nazîm)

Ayrıca anâsır-ı erbaâ ile ilgili manzum veya mensur müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Bu çalışmanın konusunu da mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış müstakil bir eser teşkil etmektedir.

M ü e l l i f i :

Eserin müellifinin Boyacıoğlu mahlâslı bir şâir olduğu, mesnevîde geçen ve aşağıda zikredilen iki beyitten anlaşılmaktadır:

Bağışla *Boyacıoğlu* suçını
Sana îman ile gönder göçini (89)

Boyacıoğlu'nun akıd kalbine
'İlm ü hikmet çeşmesin yâ Rabbenâ (219)

Boyacıoğlu'nun hayatı hakkında, inceleme imkânı bulabildiğimiz kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Gerek tezkirelerde gerekse diğer kaynak eserlerde onun ismine rastlanmamaktadır. Böyle durumlarda en güvenilir kaynak müellifin kendi eseri olacaktır. Bu itibarla Boyacıoğlu hakkında da eserinden hareketle şu bilgiler elde edilebilmektedir.

Şâir, bu eserini kaleme alırken oldukça geç yaşlardadır. Zira bunu kendisi, saçının sakalının ak olduğunu belirttiği aşağıdaki beyitte ifade etmektedir:

İçüm dahî karadur *şeybetüm ak*
Kapunda bînevâ müflîs ü *dakkâk* (90)

Ayrıca;

Sana lâyıık işüm yok dirliğümde
Elüm kuru giderem *pirliğümde* (92)

dediği beyitinde de ihtiyarlığına işaret etmektedir. Yaşadığı yıllar hakkında herhangi bir ipucu mevcut değildir. Ancak eserin dil özelliklerinden hareketle onun 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyıllarında yaşamış olduğu tahmin edilebilir.

Müellifin eserinde kullandığı ve bugün için arkaik sayılabilecek veya bir kısmı halen halk arasında kullanılmakta olan bazı kelimelere Ege yöresinde daha çok rastlanmaktadır. Buradan hareketle şâirin bu bölgede yaşamış olduğunu uzak bir ihtimal dahilinde de olsa düşünmek mümkündür.

Eseri:

Boyacıoğlu'nun bu eserinde herhangi bir te'lif veya istinsah kaydı bulunmamaktadır. Bu sebeple kesin olarak kaleme alındığı tarih bilinmemektedir. Ancak bu mesnevinin bulunduğu mecmuada aynı hatla yazılmış diğer bir risalenin 877/1472-73 istinsah tarihini taşıması, bu eserin de o tarihlerde kaleme alınmış veya istinsah edilmiş olduğunu düşündürmekte; dolayısıyla bu eser, 15. yüzyılın ilk yarısında yazılmış mesneviler arasında kabul edilmektedir.⁵

Eserin bilinen tek nüshası mevcut olup ismi konusunda da müellif tarafından belirtilmiş herhangi bir ifade yoktur. Ancak konu itibarıyla bu eserin adının "Anâsır-ı Erba'â" olması gerektiği Âmil Çelebioğlu tarafından tesbit edilmiştir.⁶ Nitekim eserde, anâsır-ı erba'â denilen su, ateş, toprak ve havadan bahsedilmektedir. Önce onların özellikleri belirtilmekte ve ardından da bunlarla insan ahlâkı arasında münasebetler kurulmaktadır.

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış olan bu eser, 224 beyitten müteşekkildir. İlk 62 beyitlik kısım tevâhid, 63-104. beyitler arası münacaat nev'inden kaleme alınmıştır. 105'ten 221. beyite kadar olan kısımda asıl konu işlenmiştir. Dua kısmını teşekkül eden 222-224. beyitlerle eser sona ermektedir. Bu haliyle eser, klâsik tarzda tertip edilmiş mürettep bir mesnevidir.

⁵Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevî Edebiyatı (16. yy. kadar)(Sultan II. Murad Devri)*, İstanbul 1999, s.138

⁶A.e., s.138

Bu manzumede iki ayrı vezin görülmektedir. Tevhid ve münacaat kısmını muhtevi olan ilk kısım (1-104. beyitler) ‘mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün’, asıl konunun işlendiği ikinci kısım ise ‘fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün’ vezniyle yazılmıştır. Boyacıoğlu’nun bu manzumesi vezin bakımından oldukça kusura yerli. Ancak bu husus, dönemin de özelliği olması bakımından normal karşılanabilecek ölçüdedir. Ayrıca eserin yazılış gayesi de dikkate alındığı takdirde bu tür aksaklıkların görülebileceğini kabul etmek gerekir. Bu eserde yer alan “dinle” (114), “kulak tut” (108), “işit” (113-119-125-vd.) gibi ifadelerin sık sık tekrarlanması da anlaşılacağı üzere bu eser, muhtemelen meclislerde okunan ve dinleyenlere nasihatler veren bir eserdir. Bu tür halka öğüt verecek nitelikte kaleme alınan didaktik eserlerde şairler, söylemek istediklerini tam olarak ifade edebilmek için genellikle eserlerinde şekil kaygısı gütmeyen muhteviyata ağırlık ve önem vermişlerdir. Bu sebeple bu nevi eserlerde gerek vezin gerekse kafiye bakımından kusurların bulunması normal karşılanabilir.

Dil bakımından eser, idiserin (114), olgıl (166), olıcak (192), esicegen (200) gibi kelimelerde de görüldüğü gibi Eski Anadolu Türkçe’sinin özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle dükelicüğü (94), kamucuğı (104) gibi kelimelerde görülen bazı eklerin kullanılışı orijinal sayılabilecek niteliktedir. Ayrıca bugün için arkaik olarak kabul edilen pek çok Türkçe kelimenin kullanılmış olması dil bakımından eserin değerini bir kat daha artırmaktadır. Yümüş (:hizmet-15), çoğaç (:güneş, güneş ışığı-44), dürişmek (:çalışıp çabalamak-37), göyünmek (:pişmek-146), kancaru (:nereye-150), götrülmek (:yukarı kaldırılmak-81), soylamak (:izlemek, iz sürmek-150), issi (:sıcak-156, 206, 209, 213,...) vs. gibi. Bunun yanı sıra bazı kelimelerin ise halk ağzında kullanıldığı şekliyle eserde yer aldığı görülmektedir. Meselâ, “âşî-kâre” kelimesi vezin zarureti olmadığı halde “eşkere” (60) şeklinde kullanılmakta, tahıl “tane”si ise “dene” (200) şeklinde ifade edilmektedir. Eserde bazı kelimelerin o döneme has olan söyleyişleri de dikkati çekmektedir. Meselâ; “ma’din” kelimesinin “ma’din” (14) şeklinde, “ten” kelimesinin “tin” (47) olarak ifade edilmesi gibi.

Eserde oldukça sade bir ifadenin kullanılması ve Arapça veya Farsça terkiplerin de yok denecek kadar az sayıda olması, eserin önemle üzerinde durulması gereken diğer bir özelliğidir.

Bu mesnevide; “Gül kokusu elden eledir, er kokusu ilden iledir.”(197), “Kendini bilen kişi zengin olur” (217) gibi atasözlerine ve veciz sözlere de rastlanmaktadır.

Yukarıda da zikredildiği gibi eserin konusu anâsır-ı erbaâ denilen su, ateş toprak ve hava ile ilgilidir. Eserde önce bunların kendi özellikleri sıralanmakta ve her özelliğin akabinde de bunların insan ahlâkındaki mukabilleri anlatılmaktadır. Buna göre; insan bu dört unsurdan yaratılmıştır. İnsanın bunları bilmesi kendini bilmesi demektir. Sırasıyla bu unsurların özellikleri ve mukabilleri şunlardır:

S u :

1. Temizdir ve değdiği her şeyi temizler. İnsan da hem beden hem de rûhen temiz olmalı.
2. Alçağa doğru akar; çoğalıp nehir olur ve denize kavuşur. İnsan da su gibi alçak gönüllü olmalıdır.
3. Hayat vericidir; canlılara hayatîyet verir. İnsan da gönülleri sulayıp kimseyi yerindirmemeli; gönüllere marifet suyunu saçmalıdır.
4. İmar işlerinde kullanılır. Özellikle hayırlara vesile olan yerlerin yapımında kullanılması insanın da viran olmuş kırık gönülleri yapmasına imar etmesine mukabildir.
5. Bedavadır; satılıp satın alınmaz. İnsan da nefsinin sebil gibi eylemeli ve bütün canlıların menfaatine sunulmalıdır.
6. İçilir ve ağızdaki lokmanın sıcaklığını giderir; ferahlık verir. İnsan da etrafındaki canlılara sıkıntı değil ferahlık vermeli onların meşakkatlerini gidermelidir.

A t e ş :

1. Çiğleri pişirir. İnsan da özünü sözünü bir eyleyip başkalarına örnek olmalı, onlara faydalı olmalıdır.
2. Karanlıkları aydınlatır. İnsan da ilmiyle etrafını aydınlatmalı, cehaleti ortadan kaldırmalıdır.
3. Üşüyenleri ısıtır. İnsan da iyi ahlâkla (Hz.Peygamber ahlâkıyla) ahlâklanmalı ve etrafına faydalı olup kimseye zarar vermemelidir.
4. Yakıcıdır. Özellikle Tanrı düşmanlarını yakar. İnsan da Tanrı düşmanlarına düşman, dostlarına dost olmalıdır.

T o p r a k :

1. Hayat vericidir; bitkileri yetiştirir. İnsan da ilim irfan sahibi olup etrafına faydalı olmalı ve böylece marifet bitkilerini yetiştirmelidir.
2. Ayaklar altındadır; herkes onu çiğner. İnsan da nefsinden kibri yok edip tevazu sahibi olmalıdır.
3. İmâret yapımında kullanılır. İnsan da viran gönülleri yapmalıdır.
4. İçine gömüleni örtüp gizler. İnsan da başkalarının ayıplarını örtücü olmalıdır.
5. İçinde madenler oluşur. Altın iman, gümüş ihsan, tuz da akıl mukabilidir.

Y e l (H a v a) :

1. Eserek yol alır. İnsan da dost (Allah) yolunda yel gibi esmelidir.
2. Tabiatı uyandırıp çiçeklerin açmasını, ağaçların meyve ile dolmasını sağlar. İnsan da uyuyan gönülleri uyandırmalıdır.
3. Tahılların tanelerini çoğaltır. Tahılı samandan ayırır. İnsan da imanını koruyabilmek için iyi huylarını kötü huylarından arındırmalıdır.
4. Sıcaklığı azaltır; sıcak suları soğutur. Sıcak havada soğuk su içmek nasıl ki gönüle ferahlık verirse insan da gönüllere ferahlık vermeli kimseye eziyet etmemelidir.
5. Zemheri gecesinde esen soğuk yel fukacıları dondurur. İnsan da yanmış yürekleri soğutmalı; gazaba gelenleri yumuşak huyuyla avutmalıdır.
6. Nefestir. İnsan nefes alarak yaşar. Soğuk nefes alıp sıcak verir. Eger böyle olmayıp tam tersi olsaydı insan harareten ölürdü. İnsan da gönül ehli olup mutedil bir ahlâka sahip olmalıdır.

Konusu ve konusunun işlenişi itibarıyla bu eser, ahlâkî ve tâlimî bir özellik arz etmektedir. Eserde bu dört unsurun bizzat özellikleri anlatılmaktan ziyade bu özelliklerden hareketle insan ahlâkının güzelleştirilmesi, Peygamber ahlâkı olarak kabul edilen iyi ahlâkla bezenmiş bir kimsenin nasıl olması gerektiği hususu telkin edilmek istenmiştir.

METİN:

'ANÂ~IR-I ERBAİÂ⁷

- (1b) 1 Te'âlallah zihî sulţân-ı âfâ...
 çadîm ü ...ayyum u ...âdir-i muţla...⁸
- 2 Kerîm ü hem ra\\im semî' ü baŞîr
 'Alîm ü hem \\akim ...aviyy ü naŞîr
- 3 î ...âmû ...ullaruñ mevlâsı Allah
 î ...âmû şahlaruñ evlâsı Allah
- 4 çamû şahlar işüğünde gedâdur
 Aduñ Allah durur da«î »udâdur⁹
- 5 î cümle ma«lû...âtuñ pâdişâhı¹⁰
 Göñül eflâkinüñ «urşîd ü mâhı
- 6 Semâvâtı mu'allâk dur...uransın
 Niçê ölmîş göñüli dirkürensın
- 7 Felekleri müdevver eyleyensın
 Yiri mu\\kem mu...ârrer eyleyensın
- 8 Günêşi ayı ra«şân eyleyensın¹¹
 Z(ð)iyâyı nûrı i\\sân eyleyensın
- 9 Yidi yılduzu \\ikmetde ...oyansın
 ~uretde gizlü Şıfatda 'ayânsın
- 10 Yaratduñ 'arşı ...al'â-yı mu'a@@am
 Melâyikleri ...ılduñ [hem] mükerrem¹²
- 11 'A@im didüñ anı çur'ân içinde

⁷ Süleymaniye Ktp., Yahya Tefik bl., nr.189, yk.198b-205b.

⁸ "...âdir-i muţla...": Metinde "...âdir ü muşla..." şeklinde olmakla beraber doğrusu bu şekilde olmalı.

⁹ "»udâdur": Bu kelimenin metindeki imlâsı "»uğâdur" şeklindedir. Burada bilinen şekliyle verildi.

¹⁰ "pâdişâhı": Bu kelimenin metindeki imlâsı "pâğişâhı" şeklindedir. Burada bilinen şekliyle verildi.

¹¹ "ra«şân": Metinde "ra«sân" şeklinde imlâ edilmekle beraber müstensih'in istinsahına esas aldığı nüshadaki şın harfinin noktalarını sat başı şeklinde telâkki etmesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

¹² [hem]: Metinde burada bir "vav" mevcut olup anlam bakımından beyite uymamaktadır. Bunun yerine "hem" kelimesi konulmak suretiyle beyit, anlam bakımından tamir edilme yoluna gidilmiştir.

- »aber virdüñ bize Fur...ân içinde
- 12 Senüñ 'ış...uñıla oynar deñizler
Senüñ «avfuñda zâr olur deñizler
- 13 Deñizlerde gemiler oynadansın
Gemilerde baVirler ...aynadansın¹³
- 14 Yir üzêrine tağlar çökerensin
İçinden dürlü ma'din çı...aransın
- 15 Virensin ...ıymeti altun gümüşe
~alansın «al... arasında yümişe
- 16 çamu almağ u Şatmağ bey' ü şîre
Gerek anlaruñıla ele gire
- 17 Kimi dünyâ ...azanur kimi a«ret
Kimisi ikisine dahi Vasret
- 18 Davâle eyleyen odı işe
Demürler çı...aransın zî-temâşe
- 19 Anuñıla biter bu cümle işler
tihi ...âdir nicê dilerse işler
- 20 Virensin gözlere nûr göñüle 'ış...
Virensin Şadefe dür gëyiğê müşk
- 21 çuru ...amış için şekker idensin
Aruyı bala pîşeger idensin
- 22 Ağaç yaprağını atlas idensin
Yası düğün düğünü yas idensin
- 23 Menîden raVm içinde ...an idensin
Anı Şun'uñıla ebdân idensin
- 24 Virürsin cân u 'a...l u 'ilm ü îmân
Kimin âdem ...ılursın kimi Vayvân
- 25 Kimisin Vayvan-ı nâtı... ...ılursın
Kimini ...avline Şadı... ...ılursın
- 26 Kimê çamu virürsin kime uçma...
Behâyime yürimek tayra uçma...
- 27 Kimine yiri göği bildürürsin
Kimin tuğyân içinde öldürürsin
- 28 Kimi mü'min ...ılursın kimi tersâ
Kimin münkir ...ılursın kimi pürsâ

¹³ “baVirler”: Kelimenin aslı “baVr” olmakla beraber müstensih vezne uydurabilmek için kelimeyi halk ağzında söylendiği şekliyle kullanmıştır.

- (2b) 29 Kimisi büt alayında döker yaş¹⁴
Kimisi iştiyâ...uñdan döğer baş
- 30 Kimi ta«t üzere sultân idersin
Kimê dervişliği mihmân idersin
- 31 Kimin borçlu kimin «asta ...ılursın
Kimüñ göñlini şikeste ...ılursın
- 32 Kimi atlâsı beğenmez giyesi
Kim arpa etmeği bulmaz yiyesi
- 33 Kimisi tâzi atlara süvârâ¹⁵
Kimi arka yükiyile avârâ
- 34 Kimin @âlim kimin ma@lûm idersin
Kimin mer√um kimin ma√rûm idersin
- 35 Kimin zâhid ...ılursın ehl-i «alvet
Kimin vâ'i@ ...ılursın yiri celvet
- 36 Kimini dünyeyê fâlib ...ılursın
Kim anuñ √ırşını fâlib ...ılursın
- 37 Kimisi â«iret içün dürişür
Geçüb biribirinden yol verişür
- 38 Kimi virmiş göñül Şâ√ib-cemâle
Başında sevda êlinde piyâle
- 39 Kimi virmez göñül iki cihâna
Munis eylediler 'ış...uñı câna
- 40 Çapuñda bir ...ulı Mahmûd idersin
Çovarsın birini merdûd idersin
- 41 Çış aylar yir yüzini öldürürsin
Yazın girü dirildüb güldürürsin
- 42 Göğê luţfuñ sevâbın ağdurursın
Yirê ra√met mafarın yağdurursın
- 43 Çuru yirlêri gülsitân idersin
Kimin ba«ça kimin bustân idersin
- (3a) 44 Virürsin dürlü yimişler ağaçdan
Aña le##et bağışlarsın çoğaçdan

¹⁴ “alayında”: Metinde bu kelime “ilâyında” şeklinde imlâ edilmiş olmakla beraber müstensih hatası olarak kabul edilmiş olup “alayında” kelimesinin anlama daha uygun geldiği düşünülmüştür.

¹⁵ “tâzi”: Bu kelime metinde “şâzi” şeklinde yazılmıştır. Burada ise kelimenin doğru şekliyle verilmesi uygun görülmüştür.

- 45 Tamardan süd ü yoğurt yağ u ...ayma...
Semüz etlerle ...ullara toymak
- 46 Senüñ lûtfuñ sumâsında bu kullar¹⁶
Yiye içe ...amu «oş geçe bunlar
- 47 Turâba Şu ...atub tin eyleyensin
Dirildüb ehl-i bâtın eyleyensin
- 48 Anı 'âlemde mükerrem ...ılsın
Bize âyâtı mu...addem ...ılsın
- 49 Anasuz yaradansın Şît'i küpden
Negâhan öldüren Mansûr'ı ipden
- 50 ;îsâ'yı Meryem'e virdüñ atasuz
Niçe dilêseñ işlersüñ «atâsuz
- 51 »alîl'e odı gülzâr eyleyensin
Yirini Nemrûd'uñ nâr eyleyensin
- 52 Anı siñekile ...ılduñ melâme
»alîl'e odı *berden ves-selâme*
- 53 Yûnus'ı vût içinde Şa...layansın
Yûsuf'ı ...ûy' içinde bekleyensin
- 54 Çı...arub MıŞır'a sultân idensin
Cihânı vûkmine fermân idensin
- 55 Niçê dilerseñ idersin i «ocâ
Kimin alçağ idersin kimi yücê
- 56 Kimê köşk üzere güller döşersin
Kime kül«ân içinde kül eşersin
- 57 Mü'evvelsin ki hergiz evvelüñ yo...
Mu'a««arsın ki hergiz âkirüñ yo...
- 58 Yaradan öldürensın dirgürensın
Muvibleri murâda irgürensın
- (3b) 59 Ne doğduñ kimseden ne kimse senden
Viren sensin alan sen cânı tenden
- 60 Görensın ba...madın cümle cihânı
Hem eşkere ...ılsın hem nihânı
- 61 Kimesne işüñe orta... ...arılmaz
Girü senden yaña sensüz varılmaz

¹⁶ “sumâşında”: Bu kelime metinde “sumâtında” şeklinde yanlış olarak imlâ edilmiştir. Müstensihin hatası olarak kabul edilip düzeltilmiştir. Ancak harekesi halk ağzında söylendiği şekliyle muhafaza edilmiştir. Aslı “sımâş”tır.

- 62 Neyi dilerseñ olur dimedin *kün*
 çavîsin ...udretüñde *√ükmüñ üstün*
- 63 İlâhî lâ-şirîk ü birliğüñçün
 E#êlî vü ebedî dirliğüñçün
- 64 Senüñ *√âlî...lığuñ √ürmeti √a.....ı*
 Ki ...ullar fânidür sensîn bâ...î¹⁷
- 65 'Ayıblar örtüci settârliğüñçün
 Yazu...lar 'afv iden faffârliğüñçün
- 66 Öabîbüñ MuŞtafâ'nuñ ...urbetiyçün
 Anuñ Mî'râc gicêsi şerbetiyçün
- 67 Ebûbekr'üñ imânı Sîd...ıyçün
 'Ömer'üñ 'adli 'O-man nuñ...ıyçün
- 68 Anuñ o...uduğı çur'ân *√a...ıyçün*
 Anı insân iden sultân *√a...ıyçün*
- 69 'Aliyy-i Murtaz(ð)â'nun erliğiyçün
 Se«âvâtı olaruñ dirliğiyçün
- 70 Öasan'uñ Öüseyin'üñ ...anıyçün¹⁸
 Yoluñda baş virenler cânıyçün
- 71 Dâvûd peyşamberüñ gözi yaşıyçün
 Senüñçün cân virenlerüñ başıyçün
- 72 Eyüb peyşamberüñ Şabrı *√a...ıyçün*
 Mu√ammed MuŞtafâ ...abri *√a...ıyçün*
- 73 Ya'kûb peygamberüñ *√üzni √a...ıyçün*
 Yûsuf peygamber'üñ *√üsni √a...ıyçün*
- (4a) 74 Mûsâ peyşamberüñ münâcetiyyçün
 Anuñ ma'sû... ..atında *√âcetiyyçün*
- 75 Mûsâ'ya başt olan %ûr'üñ *√a...ıyçün*
 Semâda Beyt-i Ma'mûr'üñ *√a...ıyçün*
- 76 ;îsî peyşamberüñ zühdi *√a...ıyçün*
 Yarın ol kobacak Mehdî *√a...ıyçün*
- 77 »alîl'üñ yapduğı Ka'be *√a...ıyçün*
 Verâne ...ılduğüñ *va'de √a...ıyçün*

¹⁷ “sensîn”: Bu kelimedeki -sin hecesindeki -i sesi vezin gereği mutlaka uzun gösterilmesi gerektiği için -î şeklinde imlâ edildi. Şâir de bunu -y harfi ile göstermiştir.

¹⁸ Hüseyin: Kelimenin imlâsında “ü” sesi gösterilmemesi gerektiği halde şâir vezne uydurabilmek için “ü” sesini “vav”la belirtmiştir. Özel isimlerin imlâsının korunması sebebiyle burada bu kelime normal imlâsıyla verilmiştir.

- 78 Mu√ammed ...ılduğı Mi'râc √a...ıyçün
Bâyezîd ...ılduğı ...ır... √âc √a...ıyçün
- 79 Ðasan-ı Başri'nüñ 'ibâdetiyçün
Cüneyd'üñ çekdüđi riyâz(ð)etiyçün
- 80 O...uduđın dutan 'âlimler içün
O nefsin öldüren sâlimler içün
- 81 [azâda tîğ uyan ...ullar √a...ıyçün
Du'âda götrülen eller √a...ıyçün
- 82 Du'â ma...bûl olan sâ'at √a...ıyçün
Senüñçün ...ılınan fâ'at √a...ıyçün
- 83 çadir gicêsinüñ ...adri √a...ıyçün
Senüñ 'âşı...laruñ Şadri √a...ıyçün
- 84 çamu ...ârilerün dili √a...ıyçün
Behişt kilidinüñ dili √a...ıyçün
- 85 çamu #âkirlerüñ #ikri √a...ıyçün
çamu şâkirlerüñ şükri √a...ıyçün
- 86 Dudâğ'n şuşadan Şâyimler içün
Dünin uyumayan ...âyimler içün
- 87 Tevekkül ehlinüñ yakîniyiçün
Cihâd idenlerüñ a...ıyçün
- 88 Cemi'-i enbiyânuñ da'vetiyiçün
Cemi'-i evliyânuñ «alvetiyçün
- (4b) 89 Bağ>şla Boyac>oğl> suç>n>
Saña îmân>la gönder göçini
- 90 İçüm da«i ...aradur şeybetüm a...
Kapuñda bî-nevâ müflîs ü da.....â...
- 91 Çoğald> ma'Siyet içinde yaşum
Yazu...larum añub a...mad> yaşum
- 92 Saña lây>... işüm yo... dirliğümde
Elüm ...uru giderem pirliğümde
- 93 Ola m> bencilêyin da«i tâcir
İşine f>s...>na ...ıymetde fâcir
- 94 Cihanda ne ki me#mûme Ş>fat var
Dükêlicüđi bendedür muşavver
- 95 Kimi riyâ vü √>rŞ u kimi √ased
Cemi'-i fi'l-i eb...a√ dürlü fesad
- 96 Eđer 'a...lum bir ise düşmen iki

- Çekêmedüm √lâhî ben bu yüki
 97 Biri nefsüm durur birisi şeytân
 Helâk itdi beni bu iki düşmân
 98 Meded eyle îlâhî al elümi
 'Ömür geçdi eġêmedüm ölümi
 99 Velîkin faz(ð)luña ümmîd-vârem
 Alas›n elümi ilêrû varam
 100 Bilürem yazuġum √adden aša ço...
 Kerêmuñ pertevinde #errece yo...
 101 Ne deñlü çoġ›sa içümdeki çirk
 Senüñ birliğüne getürmedüm şirk
 102 Senüñ faz(ð)luñiken ço...l›... √lâhî
 Benüm armağanum yo...l›... √lâhî
 103 Baġ›sla Muştafâ yüzi Şuy›na
 Şefâ'atiyle ol √üsn-i «uy›na
 (5a) 104 Baġ›sla yâ √lâhî faz(ð)luñ ile
 İmân ehli ...amucuġun› bile
 105 Yine deryâ-y› ...ulûba talalum
 Ol deñizden dürr ü gevher alalum
 106 %ûtiler aġz›na şekker virelüm
 Cân gülistân› gülini direlüm
 107 Şekkeri âmi«te ...›lalum belâ
 Ma'cûn idelüm yiyenlere Şalâ
 108 Yine «aber virelüm senden saña
 Ger ...ula... tutar›sañ bendin yaña
 109 Âdemi yaratd› ða... dört nesneden
 Anuñ›la geldi ...›yâma beden
 110 Biri âb ü biri âteş biri «âk
 Biri bâd ola bilüñüz 'a...l-› pâk
 111 Dördüyile old› mürekkeb beden
 Bunlar old› ayruġ olmad› neden
 112 Bunlaruñ «âşîyyeti gey çok durur
 Bunlaruñ bigi da«i hiç yo...durur
 113 İşid eydeyüm bularuñ «ul...› ne
 »ul...uñ› beñzet bularuñ «ul...›na
 114 Diñle bir bir vaŞf idiserin saña
 Cân ...ulaġ›n açar olursañ baña

- 115 Evvelâ Şudur ki #ât-> ar>dur
Da«i neye değer ise ar>dur
- 116 Âdem oldur Şu gibi ar> ola
Din içinde nâmus> 'ârî ola
- 117 Da«i kime irer ise ar>da
~o\betinde cân u gönül eride
- (5b) 118 çanf> meclisde kim ol kişi ola
Yarl>ğana küllisi ra\met bula
- 119 İşidüñ bir «âŞiyet yine Şudan
Anuñiçün Şuy>la old> beden
- 120 Yaz u ...>ş alçağa a...ma...dur işi
Alça... a...ma...dan geçer tağ> taş>
- 121 A...a a...a ol çoğalur nehr olur
'Â...>bet deryâya iner ba\ır olur
- 122 Sen da«i ol Şu gibi alçağa a...
Bul>nur vîrâne Şûretlerde ôâ...
- 123 Tâ ki ma...Şûda murâda iresin
Ma'su...uñ cemâlini hem göresin
- 124 Yücelik iden kişi merdûd olur
Merdud olanlar ...açan ra\met bulur
- 125 İşidüñ bir «âŞiyet yine Şudan
Anuñiçün Şuy>la old> beden
- 126 çanf> yire Şu döke bulur vayât
~uy>la biter delim dürlü nebât
- 127 Sen da«i Şula gönüller yirini
Gitmesün kimse ...atuñdan yirini
- 128 'ilm-i vikmet çeşmelerin açagör
Ma'rifet Şuy>n gönüle Şaçagör
- 129 Tâ bite senden mu\abbet yimişi
Tañr>ya ire an> yiyen kişi
- 130 İşidüñ bir «âŞiyet yine Şudan
Anuñiçün Şuy>la old> beden
- 131 Cümle 'imâret Şuy>la yap>lur
Görmeğiçün cân u gönül ...ap>lur
- 132 Sen da«i vîrân gönüller yapagör
Tañr>ya gerçekliğile tapagör

- (6a) 133 Genc «âne virânlarda gizlidür¹⁹
Görür an> her kişi kim gözlüdür
134 İşidüñ bir «âŞiyet yine Şudan
Anuñiçün Şuy>la old> beden
135 Kâfir ü mü'min aras>nda sebîl
~atun almaz kimse an> şöyle bil
136 ~u Şat>lmaz hemişe ayla... gelür
Getüriviren Vamall>ğ>n alur
137 Sen da«i nefsiñi eylegil sebîl
Anuñiçün yarad>lduñ şöyle bil
138 %utalar senden «alây>... menfa'at
Sênüñile bite cümle maŞlaVat
139 İşidüñ bir «âŞiyet yine Şudan
Anuñiçün Şuy>la old> beden
140 Her ne ki yirdê yürür gökde uçar
Çamus> yimek yir ol Şudan iÇer
141 Lo...manuñ Varâretin Şu def' ider
İrişür Şafâ meŞa.....atler gider
142 Sen da«i irür göñüllere Şafâ
Tâ şefâ'at ...>la saña MuŞtafâ
143 Âb> söyledük gelelüm âteşe
Key ...ulağ urf>l sözümüze paŞa
144 Çamu çiğler hep ol od>la bişer
»alây>...lar yimeğe andan üşer
145 Sen da«i çiğlêri bişür pu«te ...>l
Çâlüñile Vâlüñi âmi«te ...>l
146 ~afa na@aruñ kimê kim irişe
»âm> göyine anuñ çiği bişe
147 İşidüñ bir «âŞiyet otdan yine
Söyleyêyin tâ işiden iynene
(6b) 148 Giceler yanar ...arañul>... ...açar
Şem' nûr> maVfile şu'le Şaçar
149 ~oVbet ehli birbirisini görer
Diyüb işitmekliğe eli irer
150 Çâla'llahu ...âle resûl söylenür

¹⁹ Bu mısra vezne uymuyor. Uyması için “«âne viranlarda” yerine “«âne-i virânda” olması gerekirdi.

- %oğr> yol ...ancaru gider Şoylanur
 151 Sen da«i 'ilim çerâğ>n ya...agör
 Nâslara lûtfuñ>la bakagör
 152 'ilm-i Vîkmet nûr>la göster yol>
 Cehl için yaratmad> Tañr> ...ul>
 153 İşidüñ bir «âŞiyet otdan yine
 Söyleyêyin tâ işiden iynene
 154 Çamu üşümişleri od >Ş>dur
 Od bulub Şovu...dan ölen 'âŞidür
 155 Çün Varâret buŞuŞ>n> od açar
 Hep bürûdet leşkeri Ş>nur ...açar
 156 Düşn-i «ul...uñ>la sen de issi ol
 Kimseye #iyân irürme issi ol
 157 MuŞtafâ «ul...>y>la «ul...lan dede
 Şefa'at ...>la saña ol dünyede
 158 İşidüñ bir «âŞiyet otdan yine
 Söyleyêyin tâ işiden iynene
 159 Tañr> düşmenlêrini ya...>c>dur
 Dostlar>na lûtf>la ba...>c>dur
 160 Tañr> düşmenlêrini sen da«i ya...
 Dostlar>na merVamet göziyle ba...
 161 Tañr> sevdüğünü sen de sevegör
 Tañr> ...ovduğ>n> sen de ...ovagör
 162 Dost>nuñ dost>na dost olma... gerek
 Düşmenine düşmen olandur zirek
 (7a) 163 Dostl>ğuñ 'alâmeti iş böyledür
 İş bu sözi baña ol dost söyledür
 164 Od> söyledük gelelüm toprağa
 Terbiyet andan ağaca yaprağa
 165 Külli nebâtât o topra...dan biter
 Ac> fatlu issi Şovu... «uşk ü ter
 166 Sen da«i topra... bigi olf>l ata
 Ma'rifet yemişleri senden bite
 167 İşidüñ bir «âŞiyet «âkden yine
 Söyleyêyin tâ işiden iynene
 168 Yüzini görünce bast itmiş yire
 Yüzine baŞar anuñ her kim ire

- 169 Kâfir ü mü'min ...amu yoğsul u bây
Yüzine başar anuñ şâh u gedây
- 170 Sen de yüzüñi yire «âk eylegil
Kibr ü 'ucb[ın] ya...as'n çâk eylegil²⁰
- 171 Din yol'n miskinliğile vard'lar
Tañr'ya alça...l'ğ'la irdiler
- 172 İşidüñ bir «âşiyet «âkden yine
Söyleyêyin tâ işiden iynene
- 173 Cümle 'imâret anuñla yap'lur
Görmeğiçün cân u göñül ...ap'lur
- 174 ~uffe ter-«âne ...aş'r köşk ü sarây
Mescid ü medrêse hem kervânsarây
- 175 Sen da«i vîrân göñüller yapagör
Tañr'ya gerçekliğile tapagör
- 176 İşidüñ bir «âşiyet «âkden yine
Söyleyêyin tâ işiden iynene
- 177 Neyi gömerlerise yir setr ider
Yir yüzinden nâm ü nişân' gider
- (7b) 178 Sen da«i «al...uñ 'uyûb'n örtegör
Din içinde nâ...ş olma artagör
- 179 Tañr' settârl'ğ'y'la «ûlanuñ
Dirliğüñ böylece gerekdür senüñ
- 180 İşidüñ bir «âşiyet «âkden yine
Söyleyêyin tâ işiden iynene
- 181 Küllli ma'dinler bu topra...dan biter
Çamular menfa'ati andan tutar
- 182 Altun u gümüş tuz u tuc u ba...r
Çamus' ...ymetlüdür değül va...îr
- 183 Anda altun var durur sende imân
Anuñ'la bulduñ iblisden emân
- 184 Sende gümüş ma'deni i\śân ola
Kimse i\śân olsa bî-no...sân ola
- 185 Sendeki tuz ma'deni 'a...luñ durur
O...duğum hep senüñ na...lüñ durur
- 186 »âki söyledük buğur geldük yile

²⁰ “ucb[ın]”: Vezin gereği [ın] ilâve edildi. Eserin tek nüshası mevcut olduğu için bu şekilde bir tamir yoluna gidilmiştir.

- Emr olund> kim gice gündüz yile
 187 Yaz u ...>ş hemîşe esmekdür işi
 Esmeğile geçer ol tâğ u taş>
 188 Dost yol>nda sen da«i es yıl bigi
 Gözlerüñden yaş a...>tj>l sil bigi
 189 İştîyâ...>la dün ü gün ağlaş>l
 Tañr> ...ulluğ>na bilüñ bağlaş>l
 190 Tâ ki ma...Şûda murâda iresin
 Arzu ...>lduğuñ cemâli göresin
 191 İşidüñ bir «âŞiyet yilden yine
 Söyleyêyin tâ işiden iynene
 192 İlk yaz ol>ca... rebi' yili eser
 Ç>ş bürûdet yay>n> andan baŞar
 (8a) 193 Yir yüzi uy...udayiken uyanur
 Renk renk çiçeklerle boyanur
 194 Çamu ni'metler yoğiken var olur
 Yir yüzi nebât ağaçdan bâr olur
 195 Sen da«i uyur göñülleri uyar
 ;İsî nefeslü ölü görgil i yâr
 196 ~o\betüñden tâ senüñ cânlar bite
 Meclisüñde gül ü rey\ânlar bite
 197 Gül ...o...us> gerçi elden eledür
 Er ...o...us> bilüñ ilden iledür
 198 İşidüñ bir «âŞiyet yilden yine
 Söyleyêyin tâ işiden iynene
 199 Ekilen dâne ki bu yirden biter
 Tañr> emriyle ...amus> baş dutar
 200 Yil esiceğez denêsi to... olur
 Âc ol>ca... az to... olsa ço... olur
 201 »>rmenê varur dökilür Şavr>lur
 Gözer ü ...albur içinde çevrilür
 202 Yil ay>rtlar ta«>l>ndan Şaman>
 Yil ay>rtlar ya«ş>s>ndan yaman>
 203 Sen da«i ya«ş> «uyuñdan yaman>
 Sêçeriseñ Şa...layas>n iman>
 204 Tañr> ar>dur ar>lar> sever
 Ar> ...ullar Tañr>ya tizcek irer

- 205 İşidüñ bir «âŞiyet yilden yine
Söyleyêyin tâ işiden iynene
- 206 İssinüñ Varâretin yil def` ider
Göñüle Şafâ irer tasa gider
- 207 Sen da«i irür göñüllere Şafâ
Ç>lmaç>l kimseneye cevır ü cefâ
- (8b) 208 Zemherî gicelerinde yil eser
Fu...ac>lar anuñ>la buz keser
- 209 Yay>n ol issi Şular> Şov>dur
Öastalar andan yimêge ...avidür
- 210 Sen da«i yanm>ş yüreklêri Şovut
[faz(ð)aba gelêni vilmüñle avut
- 211 İşidüñ bir «âŞiyet yilden yine
Söyleyêyin tâ işiden iynene
- 212 Her nefes kim âdemî alur virür
Virür issi alduğ> Şovu... olur
- 213 İssi virüb Şovu... almazsa ölür
İş bu sözi bât>n ehli gey bilür
- 214 Od Varâreti o kişiyi ya...ar
Yil ile Şu ol Varâreti y>...ar
- 215 Mu'tedil olur tabî'at bil i yâr
İş bu sözümnden göñül ehli toyar
- 216 Âb u âteş «âk ü bād> söyledük
Tâ ki aŞluñdur saña vaŞf eyledük
- 217 Tâ bilesin neyimişsin sen seni
Kendözin bilen kişi olur fanî
- 218 Kendözini bilmeğe `ilim gerek
`Âlim oldur kim ola dinde #irek
- 219 Boyac>oğl>'nuñ a...d ...albine
`İlm-i Vikmet çeşmesin yâ Rabbenâ
- 220 `İlm-i bât>ndan o...>sa bir vara...
Çuş dilinden eydivireydi seba...
- 221 Çuş dilin bilmêge Süleymân gerek
`İş... yüzüğün da...>nan olur #irek
- 222 Bu sözi o...uyana diñleyene
O...>yub bundan öğüt añlayana
- 223 Ravmet it faz(ð)luñ>la yâ Rabbenâ

Hemîşe √az(ð) retüñê √amd ü -enâ
224 Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Ma√v olur faz(ð) luñ ericek seyyi'ât

“‘Anâsır-ı Erba’â» Mathnawî of Boyacıoğlu”

Abstract

‘Anâsır-ı erba’â is a term used for the four elements; soil, air, water and fire, that played an important role in the creation of the universe.

In classical Turkish literature, in poetry (verse) or prose one comes across anâsır-ı erbaâ as an independant source. The literary work (‘anâsır-ı erba’â) appears in couplets and the genres of teşbih, istiare, tenasüp etc. are used as tools of analysis.

The above literary work in poetry form was chosen as the subject of enquiry for this article. The author of the literary work is known to be Boyacıoğlu. The exact date of its writing is unknown, although it was probably written in the fifteenth century. The literary work consists of two hundred and twenty four couplets and the primary theme of the literary source is that it stresses the importance of the four elements and links the elements to human equivalents.

The source not only attempts to be moralistic in its approach but is also didactic.

Keywords:

‘Anâsır-ı erba’â (four elements, soil, air, water, fire), Boyacıoğlu, mesnevi, fifteenth century